

Az utolsó napokhoz értünk

Közel egyidőben került színre **SHAKESPEARE** darabja, a **III. RICHÁRD** a **MALADYPE SZÍNHÁZ**ban és a **GYULAI VÁRSZÍNHÁZ**ban. Az előbbi előadást Zsótér Sándor rendezte, és a színház vezetője, színész-rendezője, Balázs Zoltán játszotta a főszerepet. A gyulai előadást ifj. Vidnyánszky Attila rendezte, és a címszerepre a Nemzeti Színház színészét, Trill Zsoltot kérte fel. (A nyári két gyulai előadás után néhányszor a Nemzetiben került színre a produkció.) A két előadásról **BÍRÓ KRISTÓF** ír.

Zsótér Sándor szobaszínházi előadást készített a *III. Richárd*ból. Pontosabban egy szobában – a Maladype Bázis legnagyobb termében – zajlik a játék. Alig fér be hatvan néző a terembe, a székek a négy sarokba vannak helyezve, hogy maradjon némi hely középen játékra, illetve járás a szoba három oldalán nyíló ajtók között.

Ebben a zsúfolt térben minden testközelen játszódik, talán túlságosan is közel a nézőkhöz. Ennek ellenére Zsótér nem akarja az intimitás érzetét kelteni, nem enged közel a szereplőkhöz. Miközben a szobaszínházi helyzet azt tenné lehetővé, hogy egészen közelről lássunk bele a figurákba, a rendező inkább azt szeretné, ha távolságtartással szemlélnék őket. Mert nem közülünk való embereket látunk.

Ezt az eltávolítást (is) szolgálja, hogy a pici játéktér nagy részét egy építkezési állványhoz hasonló, fém csövekből és lécekből álló emelvény foglalja el. Így már tényleg alig marad hely a mozgásra, és a játék – ha nem az állványzaton folyik – a három ajtó közötti járásokra korlátozódik. De az ajtók sűrűn nyitódnak, csukódnak, s ezzel igazi dinamikát adnak az előadásnak – mintha egy átjáróház kellős közepén ülnénk. A középső állványzat legfőbb funkciója az, hogy a nagy belmagasságú szobát vertikálisan tagolja, azaz teremt egy „emelt” szintet, egy felső játéktérrel, ahol többnyire váratlanul jelennek meg a szereplők. Ez mindig valahogy megbontja a jelenet addigi nézőpontjait. Különösen azért, mert az előadás egyes szakaszaiban egy középső szint is szerepet kap a játékban: az emelvény alatt keresztben egy bádorgorítású asztal áll, amelyről leginkább egy húsfeldolgozó üzem juthatna az eszünkbe.

De Zsótértól távol áll a metaforikus gondolkodás. A díszletben (tervező: Ambrus Mária) inkább az a fontos, hogy a polgári lakásban meglepőnek és idegennek hat, ezáltal a szobát egyértelműen színházi térére változtatja át. Ugyanakkor a szerkezet látványa, szerepe egyértelműen az absztrakció felé mozdítja a nézői figyelmet, mint ahogy a jelmezek is. Benedek Mari különféle anyagú, színű, mintázatú plédokból, takarókból szerkeszt furcsa ruhákat a szereplőknek. Ahogy meglátjuk őket bennük (amelyek sokszor alig takarják a meztelen férfi felsőtesteket), nem arra gondolunk, hogy történelmi öltözékeket imitálnak, inkább arra, hogy ilyen lehet az, amikor a gyerekek jelmezbe öltözve magukra aggatnak mindent, ami épp a kezük ügyébe kerül.

Zsótér Sándor rendezése (Márkus Sándor) *Fotó: Toldy Miklós*

Ez a játékos, groteszk szemlélet fontos jellemzője Zsótér rendezői művészetének. Ő rendszeresen efféle különös jelzésekkel zökkenti ki a nézőket. A Maladype előadása is sokszor úgy mutatja a szereplőket, mintha gyermeki játékok résztvevői lennének. A kezdő jelenetben például a címszereplő szappanbuborékokat fúj a monológja közben. Aztán fegyverek helyett műanyag játék kardok szerepelnek. Később tényleges gyerekjátékok (például színes műanyag dinoszauruszok) is felbukkannak. Nevetünk, amikor meglátjuk őket, mert idegennek, különösnek érezzük az adott helyzetben. Ez a hatás szintén a történet eltávolítását szolgálja, teszi kívülről megítélhetővé azt.

Ifj. Vidnyánszky Attila rendezése (Trokán Nóra) *Foto*: Eöri Szabó Zsolt

Az absztrakció terében és a groteszk játékoság közegében Zsótér a szövegre irányítja a figyelmet. Elsősorban azzal, hogy a nézőknek feladatot ad a befogadásával: az előadás Szigligeti Ede 1878-as fordítását használja. Bár a 138 éves szöveg tele van meglepő, nagy erejű kifejezésekkel (pl. kakadaemon; szögarczú), de a mai köznyelvhez szokott fül számára nem könnyű követni, mert nemcsak a kifejezőképzete meglepő, hanem az építkezésmódja, a mondattagolása, a ritmusa is eltér attól, amit megszoktunk. Gloester például így beszél az előadás kezdetén a beköszöntött békekorrról: „Zord Mars legyűrte homlok-ránczait; / S most, a helyett, hogy vértess paripákon / Lelkét ijesztné ádáz elleneknek, / A nő-szobákban szökdös vídoran / A fuvolának kéjelgő szavára.” Balázs Zoltán lassan, tagoltan beszél, hogy hagyjon bennünket akklimatizálódni ehhez a nyelvhez. De ezután a szappanbuborékkal való játéka megosztja a figyelmünket, így amikor maga a figura is bemutatkozik, első hallásra alig értjük, hogy mit mond: „Én, a kin elbénult e szép arány, / S a bal természet megcsalt alkotásban, / Ferdén, bevégzetlen s idéetlenül / Küldvén ezen élő világba, félig / Se készen, és oly sántán, félszegül, hogy / Az eb megugat, ha elbiczegni lát”. Elsőre talán azért sem fogjuk fel, hogy mi a baj a figurával, mert a színész könnyed, fölényes hányavetiséggel beszél. A gesztusai erősebben hatnak ránk, mint a szavai. Ez akkor is így van, amikor arról beszél, hogy milyen szerepet talált magának az alkatával és késztetéseivel összeegyztethetetlennek tartott világban. A színészi gesztus teljesen világos (az alak mintegy fölébe helyezi magát a kornak – s ezzel a többieknek is), miközben a fogalmazás módja kissé homályos. „Mert én a béke lanyha, lágy korában / Nem lophatom kedvtelve az időt, / Hacsak enárnyam’ lesve a napon, / Nem kémlelem saját rútságomat: / S ezért, mivel mulatni nem tudok, mint / Szerelmes e sok szép szavú napokban,

/ Elvégezém, hogy gazember leszek, / S utálok léha kéjit e napoknak. / Több cselet koholtam vészes kezdetül...”

Zsótér Szigligeti fordításának választásával azt éri el, hogy engedjük el a nyelvet, és tapadjunk rá a gesztusokra. Ne zavarjon bennünket, ha nem értünk mindent, mert a szavak úgymint csak arra valók, hogy átverjenek mindenkit. Az igazsághoz nem visznek közelebb. Ebből többet érzünk meg, ha mosolyogva követjük a játékokat, amit a szereplők egymással játszanak – hatalomért, szerelemért, érvényesülésért. Bohókás nekiveselkedéssel vetik bele magukat az elszánt küzdelmekbe, amelyek Zsótér rendezésében látszólag nem mennek vérré, mégis teljes életeket tesznek mérlegre. Az előadás könnyed ironiája súlyos tapasztalatokat rejt. Ennek érzékeltetésében nagyszerű társakat talál Zsótér a színészekben, Balázs Zoltán mellett elsősorban Kádas Józsefben, Friedenthal Zoltánban, Huszárik Kátában, Fila Balázsban, Szilágyi Ágotában, de a többi játszóban is.

Ifj. Vidnyánszky Attila rendezése más utat választ. Más eszközöket használ abban is, hogy megismertessen a főszereplővel, illetve hogy bevezessen a darab és az előadás világába. A színen megjelenő Trill Zsolt Gloster szerepében Vas István 1947-es, közismert fordítását kezdi mondani: „York napsütése rosszkedvünk telét / Tündöklő nyárrá változtatta át. / Országunkról már elvonult a köd / S alámerült az óceán szívébe.” De ezután hangot vált: „Éljen bátyám, IV. Edward angol király, éljen, hisz béke van, nem fázom már.” Ennek a betoldásnak nyoma sincs Vas István szövegében, mint ahogy az is csak fokozatosan derül ki a darabból, hogy a lezárt harc IV. Edwardot segítette a trónra. Ezután a szereplő szabad variációját mondja a fordítás szövegének, majd ismét a helyzetet értelmező betoldással folytatja szavait Gloster: „Kik haltak értünk? Nem fontos”. És ironikusabb, szinte gúnyos hangra vált: „Az elesettek ajka helyett új mézes nyelven duruzsolnak és fűgén nyálnak be

Ifj. Vidnyánszky Attila rendezése (Trill Zsolt) Foto: Eöri Szabó Zsolt

telt nőikkel teli eldugott lyukakba. Éljen! Hisz béke van. A becsületből siker lett. Egy számmal kisebb zakó, puha kézfogás, nagy színpad, peace. Így éledgél most az ország.”

A gyulai bemutató szövegekönyvét jegyző Vecsei Miklós az idézett betoldásokkal egyértelművé teszi, hogy Glosternek nem magával, hanem a korról, az ország és a világ állapotával van alapvetően baja. Abból is ez derül ki, amikor önmagáról beszél: „Csak én állok itt értetlen bambán, kit nem simogatni szültek, elkapkodott a természet, saját szülém szégyenére, torzan idéetlen félkész küldött bicegni e görbe világra.” „Én ebben a fütyörésző békekorban nem tudom mással elütni az időt, minthogy rágódva testem torzulásán a napon nézem árnyamat.”

Ebből a hangulatból születik az elhatározás is: „De most úgy döntöttem” – mondja figyelem felkeltően Gloster. De nem úgy folytatja, ahogy azt Vas Istvántól ismerjük, hogy „gazember leszek”, hanem azt mondja helyette: „játszani fogok”. Ezzel a változtatással a figura és a történet hangsúlyait is alapvetően átforgatják az alkotók. Mindezt egy újabb betoldással is értelmezik, ami már az előadás indításánál világossá teszi Gloster céljait: „Hősszerelmes nem lehetek púpomtól” – mondja. De itt a púp is csak játék, egy gesztus, ami arra utal, hogy a púpost, a torzat is lehet játszani. Vagy bármi mást is, ami előre viszi az embert. „A korona két bányára van” – mondja Gloster Edwardra és a bátyjára, George-ra utalva. Közben fel is mutat a magasban függő koronára, amit megszerezni igyekeznek, és ami később majd a fejére is kerül. „Hát nem lehetek más, mint...” – és itt elhallgat, mert a nézőktől várja a folytatást. De amikor nem találják ki, hogy mire gondol, akkor maga fejezi be a mondatot: „...gonosz, ki gyűlöli korának céltalanságát”. Ez a betoldás lényegileg értelmezi át a címszereplőt. A gonoszság nála nem determináló adottság, hanem a világ céltalanságával szembe forduló eszköz.

Vecsei Miklós szabadon kezeli a darabot is, az alapul vett fordítást is. Bár mondatokat átvesz belőle, teljes jeleneteket sohasem, azokat is vágja, szerkeszti. És bátran illeszt az előadásba új szövegeket vagy jeleneteket is. Például az egyértelműség szándékával egy zenés betoldást látunk, amely a York és Lancaster ág küzdelméről idézi fel a trónért, aminek záró mozzanatait tartalmazza a *III. Richárd* története. „Háborúztak. És azoknak a fiai is háborúztak. És azoknak a fiai is háborúztak...” – üvöltik a szereplők többségét alkotó főiskolás fiatalok a színpadon. A gyulai előadás nemcsak a szövegével, hanem utalásaiban, sőt színpadi jelzéseiben is igyekszik világosabbá, követhetővé tenni a történetet, amiből az is egyértelműen kitűnik, hogy a fiatal alkotók számára nem a darab közvetítése az elsődleges cél, hanem az ebből kibontott személyes mondanivaló megjelenítése.

Ifj. Vidnyánszky Attila rendezése markáns, eklektikus eszközöket használ, ami azt jelzi, hogy egyszerre keresi a teatralitás különböző formáit, ugyanakkor annak határait is feszegeti. Van, amikor a színészi indulat a meghatározó, például Margit (Szűcs Nelli) átközödési jelenetében és a belőle kibomló perpatvarban, amelyben a legmarkánsabb figura a királynő, Margit (Eszenyi Enikő). Máskor szinte burleszk jelenet formálódik abból, ahogy a két gyáva gyilkos megjelenik George (Hegedűs D. Géza) cellájában. Aztán remek képeket is látunk. Ilyen például az Edward király (Hegedűs D. Géza) vezényelte kibékülési jelenet, amikor az egy-két szereplős „ölekezések” ugyanúgy ironizálják a helyzetet, mint a hasonló tartalmú nagy tablóképek. (A *Maladype* előadásában is igen mulatságosra sikerülnek a kibékülések, ahogy például esetlenül összekapaszkodva körtáncot próbálnak lejtetni az állványzat körül.) A gyulai előadásban azonban nem szeretetet fogadnak a szereplők, hanem azt: „elfelejtem, ami volt”. Ezt többször halljuk, szinte mindenki szájából, ami egy amnéziás ország kínos képzetét vetíti előre.

Máskor harsány zenés betétekben üvöltik ki a fiatalok, hogy mi a bajuk a világgal. „Engem már álom nélkül szült az anyám” – halljuk ki például a dübörgésből. Vagy azt, hogy „óceánjárók füstölnek a tengeren, én meg itt nem szerethetek”, vagy azt hogy egyébként is senki és semmi vagyok. Másfelől pedig a „a lövészárkokat fűtőgázzal mérgezett lőpor tölti meg. Annyi a kiloccsantott koponya a világban, összezúzott láb, kimetszett szemgolyó, levágott láb, széttört álkapocs. Otthontalan milliók, üres lelkek, megtört szívek” – ez a világnyi fájdalom adja *III. Richárd* történetének hátterét ifj. Vidnyánszky Attila rendezésében.

Egy későbbi jelenetben – miután Buckingham próbálja megszervezni (a darabban kevés sikerrel), hogy a nép kérje fel a trónra Richárdot – a közönség sorai közé mennek a szereplők, és könnyedén arról kezdik faggatni a nézőket, hogy szerintük jó király lenne-e Richárd. Meg hogy adnák-e a szavazatukat rá. És van olyan néző, aki igent mond (sőt olyan is, aki azt firtatja, hogy mennyit fizetnének a szavazatáért). És talán igazuk is van az alkotóknak: a tapasztalataink szerint egyáltalán nem képtelenség, hogy Gloster-Richárdot maga a nép válassza az egyeduralomra. A nézők megszólításának játéka nem a gonosszal való kacérokodást jelenti, hanem – az előadás más jelezéseivel összhangban – a hatalom valóságával való szembesítést a színpadon. És abban is igazuk van, hogy Richárd – ahogy az előadásban látjuk – semmivel sem rosszabb a többiekénél. (Nagyjából Zsótér előadásából is ez derül ki.) Például ifj. Vidnyánszky rendezésében Edward fiai gonoszak és ostobák, s ezért nem is tűnik olyan nagy bűnnek, hogy Richárd eltakarítja őket az útból. (Zsótérnél az ifjú hercegek inkább az infantilis ártatlanságot képviselik. Az ő megölésük is egy olyan határátlépés, amelyet Richárd többször is elkövet, de igazán senki nem tulajdonít neki jelentőséget.)

Ifj. Vidnyánszky Attila rendezésében a megszerzett hatalom groteszk képet ölt: Richárd két otromba oszlopmászó vas segítségével felkúszik egy földbeállított fagerendán a magasba, és több jeleneten keresztül ott kuksol. Merre is lehetne tovább lépni ebből a magasságból? Már csak kínos, abszurd próbálkozás, amikor a felesége, Lady Anna elveszejtését meg Edward és Erzsébet kiskorú lányának elcsábítását tervezi. Ez már az az állapot, amikor a manipulációt csak saját lendülete hajtja, többet már úgysem fog tudni elérni. Viszont pusztítani még igen erőteljesen képes.

Zsótér rendezése teljesen más eszközökkel, de hasonló eredményre jut. Mindkét előadás erősen megkurtítja a darab utolsó részét (Vecsei Miklós szövegkönyve radikálisabban). Egyik előadásban sem jelenik meg semmiféle ellenfél, akivel Richárdnak meg kellene küzdeni (csak a hírek érkeznek az ellenséges csapatok erősödéséről), így nem is lesz, aki Richárd helyébe lépve újjáépíthetné az országot. Csak a szakadék érzékelhető, amelybe Richárd is, a világ is lassan behullik. Ezt például Zsótér a király egykori ellenfeleinek szellemjárásával jelzi: Richárd a saját belső démonaival küzd meg, és bukik el velük szemben véglegesen.

Ifj. Vidnyánszky rendezésében csillogó szigetelőszalagokból tekernek magukra nevetséges harci öltözékeket a csatába indulók. Aztán az égből aláhulló eső mos el mindent, majd a hangszórókból fel-

hangzik egy Hamvas Béla-idézet a Richárdot játszó színész hangján: „Hálát adok neked, amiért megengedted, hogy a megsemmisülés szörnyetegét megismerjem. ... Mert ez az utolsó idő, amikor a rémet minden léleknek meg kell ismernie, és az utolsó tapasztalat, hogy a megsemmisüléssel együtt kell aludni. Nincs út vissza a Paradicsomba, és nincs kerülő, és nincs remény a javulásra... A világ száma betelt. Az utolsó napokhoz értünk, ne hagyj el bennünket a sötétségben és a sivatagban, hogy megláthassuk a te országodat, ámen.”

Shakespeare: III. Richárd

MALADYPE SZÍNHÁZ

Fordította: Szigligeti Ede

Díszlet: Ambrus Mária

Jelmez: Benedek Mari

Zene: Szűcs Péter Pál

Produkciós vezető: Balázs Katalin

Dramaturg: Ungár Júlia

Rendező: Zsótér Sándor

Szereplők: Friedenthal Zoltán,

Pallag Márton, Bödőck Zsigmond,

Balázs Zoltán, Kádas József, Fila Balázs,

Márkus Sándor, Huszárik Kata,

Tankó Erika, Szilágyi Ágota,

Szűcs Péter Pál

Bemutató: 2016. május 18.

Shakespeare: III. Richárd

GYULAI VÁRSZÍNHÁZ, NEMZETI SZÍNHÁZ

Zene: Kovács Adrián

Dramaturg: Vecsei Miklós

Rendező: ifj. Vidnyánszky Attila

Szereplők: Trill Zsolt, Eszenyi Enikő,

Hegedűs D. Géza, Szűcs Nelli,

Trokán Nóra, Dóra Béla, Patkós Márton,

Vecsei Miklós, Kovács Tamás,

Krausz Gergő, Böröndi Bence,

Szabó Sebestyén László, Barta Ágnes,

Bordás Roland, Berettyán Nándor,

Gyöngyösi Zoltán, Lestyán Attila

Bemutató: 2016. július 13. (Gyula),

2017. január 10. (Budapest)